

ЗАРОДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО РУХУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Аналізується процес зародження громадського екологічного руху в Україні, програмові засади провідних екологічних організацій, їх вплив на політичну та екологічну сфери суспільства.

Ключові слова: екологічний рух, навколишнє середовище, екологічна політика, енвіронменталізм, «зелені».

Екологічні проблеми породжуються різними об'єктивними і суб'єктивними факторами. Об'єктивними є передусім кліматичні умови, природні катаклізми (землетруси, повені), які у більшості випадків виникають і діють непередбачено. Суб'єктивні фактори залежать від дій певних державних структур, застосування зброї під час війн, катастроф на підприємствах різних галузей народного господарства, навмисних дій певних осіб або угруповань. До проголошення незалежності України ряд акцій призводили до різкого погіршення екологічної обстановки (застосування небезпечних реакторів на атомних електростанціях, розташування атомної зброї тощо).

Стосовно наукової розробки проблематики розвитку громадського екологічного руху, відзначимо, що сьогодні їй присвячене досить обмежене коло праць. Одним з основоположників вивчення взаємовпливу сучасної людини і навколишнього середовища, праці якого є актуальними і сьогодні, є академік В.І.Вернадський [19]. Провідною дослідницею означеної тематики є М.О.Алексієвець [18]. Досліджує ці питання також В.П.Михайлюк [7]. Соціально-екологічним проблемам України присвятив ряд праць С.І. Васюта [5]. Проте дослідження щодо зародження екологічного руху у незалежній Україні і досі не існує. Тож мета цієї статті полягає у дослідженні передумов виникнення громадського екологічного руху у незалежній Україні, його впливу на політичну сферу та конкретний екологічний стан у регіонах в період становлення демократичного суспільства (1991 – 2004 рр.).

Трагічним символом загострення екологічних проблем в Україні, їх недофінансування протягом років з боку держави, стала аварія на ЧАЕС, що трапилась вночі 26 квітня 1986 р. За час, що минув після Чорнобильської катастрофи, значно погіршився стан здоров'я постраждалих від неї. Станом на 1 січня 2006 р. в Україні проживало 2646106 осіб постраждалих від Чорнобильської катастрофи. На територіях, що зазнали радіоактивного забруднення, проживало 2054085 постраждалих. В цілому по Україні потерпілих від Чорнобильської катастрофи налічується понад 3,2 млн. чоловік [1, с.4]. Серед них 83% мають хронічні захворювання. Смертність ліквідаторів аварії з 1995 р. стала перевищувати смертність осіб працездатного віку серед населення загалом, а з 1998 р. – смертність працездатних осіб чоловічої статі серед всього населення. Це вимагає здійснення ефективних заходів щодо поліпшення їх медичного обслуговування, налагодження постачання екологічно чистими продуктами харчування, сприятливих житлових умов.

Демографічні показники, - вказано у "Загальнодержавній програмі подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 рр.", затвердженій відповідним Законом України від 14 березня 2006 р., погіршилися: народжуваність зменшується, а смертність зростає, працездатне населення емігрує із цих територій на чисті [2, с.3]. Між тим, в сільській місцевості погіршилося медичне обслуговування населення. В багатьох населених пунктах були закриті поліклініки і фельдшерські пункти. Різко зменшилося фінансування медичних закладів у сільській місцевості.

Державою були введені заходи стосовно пільгової політики та додаткового забезпечення селян, які проживали у екологічно забруднених місцях. Однак, ці заходи держави на всіх рівнях владних структур не забезпечили дієвої соціальної допомоги населенню України. Тому соціальна активність населення за поширення своїх прав у сфері екологічного забезпечення життєдіяльності об'єктивно виявлялася у створенні та діяльності громадських екологічних об'єднань. З проголошенням незалежності в Україні починається новий етап суспільно-політичного життя, для якого характерні відсутність контролю держави над політичними партіями та громадськими рухами, остаточний крах авторитету КПРС серед переважної частини громадян тощо. В цих умовах відбувається стрімке зародження та поширення впливу громадських екологічних організацій. Правовий статус громадських екологічних об'єднань визначається, зокрема, Законом України "Про об'єднання громадян", прийнятим 16 червня 1992 р.

Характерно, що у програмах усіх політичних партій та громадських організацій сучасної України відображені принципи державної екологічної політики. При цьому це розглядається у тісному взаємозв'язку із їх соціальними програмами. У 1991-2004 рр. активно діяли чотири партії екологічного спрямування: Партія зелених України, Українська партія "Зелена планета", "Партія екологічного порятунку "ЕКО+25 %", партія "Союз. Чорнобиль. Україна".

Проте, більш широко охоплювали суспільство своїми заходами громадські екологічні організації, яких на 2005 р. в Україні налічувалось понад 400. Громадські організації представляють собою масові об'єднання громадян, котрі виникають за їхньою ініціативою для реалізації довгострокових цілей, мають свій статут і характеризуються чіткою структурою. Їх характерною ознакою є документальне оформлення мети й завдань, і організаційно-структурне забезпечення. Громадські організації за своїм статусом, структурою, формами і методами діяльності відрізняються від політичних партій та рухів. Політичні партії є об'єднаннями громадян – прихильність певної загальнонаціональної програми соціального розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі. Громадські рухи – це структурно неоформлені масові об'єднання громадян і організацій різних соціально-політичних орієнтацій, діяльність котрих, як правило, має тимчасовий характер і найчастіше спрямована на виконання певних часткових завдань, після

вирішення яких вони або розпадаються, або консолідуються в нові політичні партії чи громадські організації [3,с.77].

Крім того, сучасний вітчизняний екологічний рух є різноваріантним. У залежності від ставлення до суспільно-політичних процесів у державі О. Стегній виділяє три типи організацій: консерваціоністи (захисники природи), екопатріоти і прагматики. Консерваціоналісти віддають перевагу вирішенню екологічних проблем над розв'язанням будь-яких інших. Ідеологія екопатріотів, навпаки, будується на домінанті розбудови держави. Прагматики ж обирають позицію, яку скоріше можна охарактеризувати як пристосування до ситуації з огляду на особисту вигоду [4, с. 123-124]. Зрозуміло, що різноманіття ідеологій, політичних орієнтацій і форм соціальної діяльності перешкоджає формуванню єдиної для всього екологічного руху України політичної стратегії. Він все більше стає, як влучно підкреслив С. Васюта, своєрідною "козирною картою" політиків [5,с.76].

Громадські екологічні організації України при визначенні своїх стратегічних і оперативних завдань керуються парадигмами енвайронменталізму (від англ. environment – оточення), яке сідчить про відмову від антропоцентризму щодо природи і навколишнього середовища. Під поняттям "середовище" (оточення) за документами ЄС, розуміють сукупність елементів, які у своїй взаємодії складають простір і умови життя людини. До появи енвайронменталізму екологічний рух від самого початку концентрувався на захист природи від людини з метою подальшого використання її для власних потреб. Енвайронменталізм орієнтує, головним чином, на виживання людини як біологічного виду. Найважливішою умовою вирішення цього завдання є якість середовища. До появи енвайронменталізму охорона природи здійснювалась, переважно, у вигляді локальних акцій, була дещо пасивною за своїм характером. Безумовно, що й таким шляхом можна вирішувати екологічні проблеми. Однак, екологічну кризу можливо подолати тільки сприймаючи її як питання життя взагалі, життя людини на Землі, існування людської цивілізації. Енвайронменталізм у цьому розумінні є більш активний масштабний за своїми проявами в силу усвідомлення людством екологічного імперативу. Адже не можна допустити, щоб руйнуючи природу, людина, людство знищили себе. З урахуванням цього, головне завдання енвайронменталізму як мислення полягає у розумінні людством того, що виживання можна досягти тільки шляхом фундаментальних змін і перегляду всіх цінісних орієнтацій, переоцінки умов соціально-екологічного і технологічного розвитку. Це й визначило, що основою енвайронменталізму є створення суспільства нового типу, погляди якого спрямовані на досягнення сумісності з екологічними можливостями, забезпеченню подолання наслідків неадекватної політики щодо довкілля, обумовленістю соціальної нерівності з деградацією біосфери [6, с.118-119].

Розвиток екологічного руху розпочався в Україні з утворення екологічних організацій за типом "зелених" на Заході. Це – Українська екологічна організація "Зелений світ", Екологічний союз "Врятування від Чорнобиля", Національний екологічний центр України, "Довкілля", Асоціація "Еколоміст", які поставили собі за мету вивчення позитивного досвіду розвинутих країн

щодо забезпечення екологічної безпеки, формування в населення екологічного світогляду, організацію контролю за станом навколишнього середовища і дотриманням природоохоронного законодавства. Однак з програм і статутів цих організацій не зовсім зрозуміло, як вони будуть співробітничати з органами місцевої і державної влади, громадськими природоохоронними організаціями. Наявна також розрізненість різних структур екологічного руху, що знижує ефективність їх діяльності.

Серед усіх екологічних організацій і рухів України, насамперед, слід виділити першу національну, справді не урядову екологічну асоціацію "Зелений світ", яка була зареєстрована наприкінці 1987 р. завдяки активній підтримці Спілки письменників України і, зокрема, О. Гончара, який очолював на той час Український комітет захисту миру. Основна ідея створення цієї асоціації - здійснення цілеспрямованих заходів щодо порятунку життя на Землі. До першого складу правління "Зеленого світу" входили мало не всі майбутні лідери основних політичних течій сучасної України - від ультраправих до ультралівих. Зокрема, це комуніст Б. Олійник, один із засновників Руху І. Драч, переконаний "зелений" С. Плачинда, лідер радикальної Української Національної Асамблеї В. Лупиніс, лідер об'єднання УНСО Д. Корчинський [7, с.237]. "Зелений світ" швидко став значною силою. Такі акції, як демонстрації, пікетування, спрямовані проти небезпечних для природи і здоров'я людей промислових і особливо атомних об'єктів, були досить масовими і впливовими. Багато кандидатів до парламенту зверталися за "благословенням" до "зелених", обіцяючи в разі обрання бути екологічними до "мозку кісток" (правда, переважна більшість «щасливчиків» забула про ці обіцянки відразу ж після обрання депутатами). Саме на підґрунті "Зеленого світу" виникла Партія Зелених України, яка зробила чимало у свій час як для охорони довкілля, так і для розбудови української державності. Проте "створення партії, - як вважає О. Стегній, - не синхронізувалося з чітким визначенням принципів розмежування сфер діяльності ПЗУ і УЕА "Зелений світ", що пізніше викликало низку організаційних проблем" [8, с.27-28].

Наприкінці 1989 р. в Києві відбувся перший з'їзд асоціації. У програмі, прийнятій з'їздом, та спеціальному зверненні до Верховної Ради визначено, що "Зелений світ" вважає за необхідне: зупинити найбільш відсталі й економічно небезпечні промислові підприємства у містах Маріуполі, Запоріжжі, Дніпродзержинську, Комунарську, Черкасах та інших, де гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у повітрі і воді перевищені в десятки та сотні разів; максимум коштів і фондів направити на перепрофілювання, реконструкцію та модернізацію діючих підприємств, на будівництво очисних споруд, на очистку землі, води й повітря, на оздоровлення людей; закрити ЧАЕС, зупинити розбудову та розширення усіх атомних електростанцій в Україні та зосередити всі сили на здійсненні гарантованої безпеки діючих АЕС тощо. Українська екологічна асоціація "Зелений світ", відповідно до її статуту, виконує такі основні завдання: залучення громадськості до активної діяльності з сприяння вирішенню екологічних проблем України; сприяння забезпеченню громадян України права на здорове середовище проживання; здійснення

широкого співробітництва з вітчизняними і міжнародними громадськими організаціями, що виступають за екологічну безпеку, захист прав людини, мирну співпрацю у всьому світі; проведення громадських екологічних експертиз проектів розміщення, будівництва та реконструкції промислових підприємств, об'єктів енергетики, транспорту, сільського господарства; здійснення громадського контролю за дотриманням природоохоронного законодавства та раціонального використання природних ресурсів; участь у розробці законодавчих актів у галузі охорони навколишнього середовища, екологічно обґрунтованих програм розвитку промисловості, об'єктів енергетики, транспорту, сільського господарства, а також в підготовці проектів, постанов та рішень, що стосуються збереження та оздоровлення довкілля; порушення питань перед державними та правоохоронними органами про притягнення до відповідальності службових осіб, діяльність або бездіяльність яких призводить до екологічних правопорушень; сприяння формуванню в суспільстві екологічного світогляду та виховання екологічної культури населення; боротьба з припинення діяльності забруднюючих підприємств, перепрофілюванню або вдосконаленню технологій виробництва, які зумовлюють деградацію природного середовища.

У 1990-1992 рр. асоціація "Зелений світ", яка налічувала понад 300 тис. осіб, була не тільки суто екологічною, але й суспільно-політичною організацією. Її заходи сприяли зосередженню уваги суспільства на найбільшій проблемі екології, впливали на формування природоохоронної політики держави, підприємств, залучення значної кількості громадян у рух зелених. Такі заходи систематично проводилися серед сільського населення Донеччини, Придніпров'я, Миколаївщини, Буковини, Тернопільщини, Хмельниччини, Криму [7,с.238].

Чимало неурядових організацій, що виникли як частини "Зеленого світу", стали впливовими і незалежними, серед них: "Всеукраїнська спілка врятування від Чорнобилів", "Комітет порятунку Дніпра та малих рік", "Кримська асоціація "Екологія і світ", місцеві організації "Зеленого світу".

З'явилася і так звана "нова хвиля" українських громадських екологічних об'єднань. Типові зразки подібних організацій: "Мама-86" (екологічна організація матерів, яка має офіційно ліцензовану Міністерством охорони здоров'я України лабораторію для дослідження здоров'я дітей), "Дитина і довкілля" (організація, що розробляє проблеми неформальної освіти молоді, школярів), "Діти просто неба" (об'єднання постійно діючої конференції ековихователів юного покоління шкільного віку в таборах), "Еко-право" (мережа еколого-правових організацій Львова, Києва, Харкова, що здійснюють діяльність у сфері застосування юридичних норм стосовно довкілля), Українська екологічна ліга "Зелене досє" (школа юних екологів-журналістів).

Однією з найвпливовіших екологічних організацій України є безумовно "Грінпіс-Україна", яка була заснована як національне відділення всесвітньо відомого "Грінпіс Інтернешнл". Вона проводила кампанії з захисту природних ресурсів, за енергозбереження та альтернативну енергетику, проти ввезення на

територію України шкідливих речовин, захисту водних ресурсів, екологічної освіти [9, с.194].

Слід згадати і про Національний Екологічний Центр, заснований у 1991 р. групою відомих учених, для яких охорона довкілля не хобі, а професія. Останнім часом сфера активності цієї організації значно розширилась і вона мало нагадує "класичну" неурядову організацію [4, с.272-273]. За сприянням Екоцентру засновані недержавний інститут екології, Інформаційно-видавниче агентство "Довкілля", Товариство сталого розвитку України. У цей час було засновано Академію Екологічних наук України, в яку залучено вчених і спеціалістів держави, виникають інші організації "зеленого" спрямування типу "Зелена Україна", метою якої стало залучення молоді до акцій озеленення територій [8, с.17]. Окремо слід згадати екологічний часопис "Ойкумена", професійний за рівнем матеріалів, громадський за призначенням. Створений за ініціативи О. Самарського і одного з авторів цієї книги, він швидко став центром консолідації екологів України [10, с. 171-173].

У 1991 р. в Україні було засновано Національний екологічний центр. Впливовими стали неурядові організації: Всеукраїнська спілка врятування від Чорнобиля, "Комітет порятунку Дніпра та малих рік", Національний екологічний центр "Довкілля", Кримська асоціація "Екологія і світ", "Мама – 86" (екологічна організація матерів, яка має лабораторію для дослідження здоров'я дітей), "Дитина і довкілля", "Екоправо" (мережа еколого-правових організацій Львова, Києва, Харкова, що здійснюють діяльність у сфері застосування юридичних норм стосовно довкілля), Українська екологічна ліга "Зелене досьє" (школа юних еколого-журналістів), молодіжна організація "Зелена Україна", тому існуючі до проголошення державного суверенітету і незалежності України та новостворені громадські екологічні організації проводили спільні заходи щодо охорони навколишнього природного середовища України.

Культурно-просвітницьким, науково-технічним, творчим об'єднанням громадян є Центр гуманістичних технологій АЛАХАР, розташований у Чернігові. На початку 1996 р. він розробив програму "Екологія і культура". У квітні 1996 р. на його базі відбувся міжнародний науково-практичний семінар "Освіта як шлях вирішення гуманітарних, соціально-економічних і екологічних проблем". У 1997-1999 рр. Центр створив свої філіали у Київській і Житомирській областях, які організовували і проводили семінари та конференції, лекції, бесіди з проблем екології серед студентської та учнівської молоді [11, с. 194].

В цей же час у 22 областях України діяли 45 студентських дружин з охорони природи, які об'єднували 1500 студентів. Відповідно до "Положення про студентські дружини з охорони природи" члени вказаних дружин брали участь у проведенні в сільській місцевості громадських експертиз екологічної ситуації в певних регіонах, були учасниками заходів, спрямованих на ліквідацію певних стихійних негараздів [12, с.9].

Масовою стала Всеукраїнська екологічна ліга (ВЕЛ), яка з'явилася у 1997 р. З першого дня свого існування вона об'єднує у своїх лавах видатних вчених,

громадських діячів, депутатів Верховної Ради, учителів, підприємців, державних службовців з усіх регіонів України. У 2005 р. організації та осередки ліги діяли в усіх обласних і районних центрах, 180 містах, включаючи Сімферополі, Києві, Севастополі. Чисельність членів ліги становила понад 10 тис. осіб. Метою діяльності ліги, як це визначено у її статуті, є покращення екологічної ситуації в державі, формування нового природоохоронного менталітету, підвищення рівня екологічної освіти та культури громадян. Ліга здійснює активну роботу щодо припинення діяльності підприємств, які завдають шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю населення, бере участь у громадській експертизі. Щороку з її ініціативи відбуваються природоохоронні акції "Збережи ялинку", "Нове життя джерел", "Посади своє дерево" та конкурси "Мій голос я віддаю на захист природи", "Краще шкільне подвір'я". З ініціативи ліги, при безпосередній участі її членів проводиться закладання "Парків тисячоліть". Важливим напрямком роботи Ліги є інформація про стан довкілля, найактуальніші екологічні проблеми та шляхи покращення екологічної ситуації в державі. З цією метою видається бібліотечка з методичними розробками для освітян та серія карт України екологічної тематики.

Періодично проводились науково-практичні конференції з проблем захисту довкілля. Визнання вітчизняних і зарубіжних наукових кіл здобули міжнародні форуми "Шляхи розв'язання екологічної проблеми Карпатського регіону у контексті спільної діяльності державних і громадських організацій", "Екологічна освіта і виховання: досвід та перспективи", "Стан земельних ресурсів: проблеми, шляхи, вирішення", які проводилися у 2000-2002 рр. З ініціативи Ліги у 1999-2004 рр. тричі проводилися парламентські слухання "Про дотримання вимог екологічного законодавства в Україні, напрямки реалізації та вдосконалення екологічної політики". Всеукраїнська екологічна ліга приділяє постійну увагу екологічному вихованню молоді. Цьому сприяє діяльність Всеукраїнської дитячої спілки "Екологічна варта", заснована з її ініціативи. Для дітей і молоді організовуються оздоровчі екологічні табори, експедиції, пізнавальні екскурсії та інше. Працює школа "Молодих лідерів – екологів". Щороку проводяться всеукраїнські студентські конференції з проблем захисту довкілля [13, с.18-20].

З 1994 р. почали діяти Міжнародний молодіжний фонд "Чорнобиль", Всеукраїнський дитячий союз "Екологічна карта", Всеукраїнський благодійний фонд "Паросток", Українське товариство птахів, Всеукраїнська екологічна ліга, Національна асоціація природоохоронних територій. 29 листопада 1996 р. Міжнародній організації "Союз Чорнобиля" надано статус спеціального консультативного органу при ООН.

У 1997 р. засновано Міжнародний благодійний фонд техногенної безпеки України. Його основною метою є сприяння у здійсненні загальнодержавних, регіональних і місцевих програм щодо підвищення техногенно-екологічної безпеки України, надання допомоги юридичним і фізичним особам, діяльність яких спрямована на попередження і реагування на надзвичайні ситуації, та населенню, яке перебуває в зонах надзвичайних ситуацій або стихійних лих;

надання соціальної допомоги колишнім військовослужбовцям та співробітникам Цивільної оборони України [6, с.118-119]. Фонд виконував ряд цільових благодійних програм, в тому числі програму "Соціальні та екологічні проекти". Вона здійснюється шляхом співпраці з вітчизняними та міжнародними організаціями з реалізації актуальних проектів, спрямованих на вирішення проблем техногенної та екологічної безпеки, а також на соціальний захист населення постраждалого внаслідок надзвичайних ситуацій. За роки існування (1997-2005 рр.) Фонд організував благодійну допомогу особам, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій більш як на 20 млн. гривень. Фонд є активним учасником низки громадських акцій, приурочених, зокрема, до "Дня громадських організацій м. Києва", "Міжнародного дня захисту дитини", "Дня рятувальника" та інші.

Протягом травня – листопада 2003 р. ВЕГО "МАМА 86" здійснювала проект "Екологічна демократія в Україні". Метою проекту було: покращення поінформованості всіх зацікавлених сторін щодо питання управління у сфері охорони довкілля та користування природними ресурсами на всіх рівнях в Україні; привернення уваги всіх зацікавлених сторін та проведення дослідження і дискусії щодо питання управління у сфері охорони довкілля; посилення потенціалу громадськості щодо здійснення впливу на управління у сфері охорони довкілля та користування природними ресурсами. Серед основних складових проекту "Екологічна демократія в Україні": 1) проведення панельної дискусії "Удосконалення засад успішного управління у сфері охорони довкілля і сталого розвитку" із залученням експертів усіх рівнів системи екологічного врядування – міжнародного, національного, регіонального, а також представників громадського і виробничого секторів; 2) експертний аналіз сучасної ситуації в галузі управління охороною довкілля та природокористуванням в Україні; 3) проведення регіональних круглих столів із залученням усіх зацікавлених сторін; 4) проведення підсумкового круглого столу із залученням представників усіх секторів суспільства з регіонів, де здійснювався проект; 5) вироблення рекомендацій щодо вдосконалення системи управління охороною довкіллям та користування природними ресурсами; 6) публікація аналізу ситуації у сфері екологічного управління та рекомендацій щодо його вдосконалення [14, с.1-2]. Проект безпосередньо здійснювався на національному рівні та в чотирьох областях України – Херсонській, Одеській, Луганській та Івано-Франківській – а також у м. Києві. Вибір регіонів був зумовлений їх специфічним характером взаємозв'язків між екологічними, соціальними та економічними факторами. Важливим результатом діяльності проекту стала підготовка та направлення звернення до Президента України, Прем'єр-міністра України та Міністра охорони навколишнього природного середовища України щодо необхідності внесення змін до Указу Президента України "Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів" [7, с. 241].

Екологічна ситуація та зростання свідомості й активності населення обумовили те, що в Україні існує понад 20 екологічних організацій, асоціацій і

груп національного рівня та понад 300 – місцевого. Серед них Українське товариство охорони природи, Українське товариство мисливців і рибалок, ботанічні, орнітологічні, географічні, гідроекологічні товариства, Національний екологічний центр, Українська екологічна академія наук, Всеукраїнська екологічна ліга та інші. Для взаємодії ними при Мінекоресурсів створено Громадську екологічну раду.

В Україні не усвідомлено виняткову роль громадян, не сформульовано громадянські інститути як волевиявлення громадян, немає механізмів, що оптимізували б взаємодію науки, яка продукує нові екологічні технології, владних структур, зобов'язаних їх сприймати і впроваджувати, і спільнотою, що повинна контролювати і спрямовувати цей процес на всіх його стадіях. У визначенні пріоритетності заходів з охорони довкілля повинні брати участь всі - наукові установи, з їхніми матеріалами про сучасний екологічний стан, виробничі організації, що займаються моніторингом, широкі верстви суспільства (товариства, союзи, окремі громадяни).

Серед основних напрямків діяльності "зелених" можна виокремити такі: 1) науково-практична екологія (власне екологія, екологічний моніторинг, екологічне виробництво та ін.); 2) природоохоронна активність (боротьба з браконьєрством і конкретними забруднювачами навколишнього середовища, проведення екологічних суботників та ін.); 3) прямі дії протесту (пікетування, голодовки, блокади та ін.); 4) політична й ідеологічна діяльність (робота в органах влади різних рівнів, розробка концепцій альтернативного суспільства, пропаганда й інформування населення та ін.). Чітких меж, що ділять ці напрямки, зрозуміло, нема, і кожен з них виявляється в найрізноманітніших формах.

Загалом із п'яти тисяч громадських організацій України 403 спрямовують свої зусилля на захист рідної природи. Але, на жаль, діяльність більшості з них характеризується низькою результативністю, відсутністю вагомих результатів. Тільки лічені групи "зелених" зуміли виграти справи, наприклад, не дозволили знести сад, парк, призупинили будівництво шкідливого виробництва, чи зупинили вже працююче. До речі, стосовно останніх, то за минулі два роки в Україні, за даними екологічної комісії Верховної Ради, було зупинено роботу майже 300 підприємств, через що бюджет не дорахувався понад 1 млрд гривень [7, с. 247].

Але в більшості екологічних груп успішно закінчених справ взагалі нема. Як результат - часто зіпсовані стосунки "зелених" з місцевими жителями, журналістами, вченими, які повірили їм, масовий вихід з руху і захоплення в деяких організаціях екологів керівництва тими, хто переслідує якісь особисті інтереси, не обов'язково, проте, матеріальні. Як на початковому етапі, так і нині "зелений" рух відчуває гострий дефіцит підготовлених і екологічно грамотних людей, професіоналів.

Досить гострою для українських "зелених" є проблема фінансування і, зв'язку з цим, їх залежності від держави та іноземних фондів (34% екологічних організацій взагалі не фінансуються). Нерідко це призводить до дріб'язкових чвар і серйозних зіткнень "на полі бою" за гранти [15, с. 371-373]. Останнє, по суті, визначає цілі й пріоритети функціонування значної кількості організацій зелених.

Тим часом економічна криза дедалі посилюється екологічними і соціальними труднощами. Завдання ж охорони навколишнього середовища відходять дещо на другий план. Помітно зменшилась увага публіцистів до екологічної проблематики. У засобах масової інформації не часто можна зустріти змістовні повідомлення з місць, публікації визначних учених, провідних спеціалістів-практиків з актуальних природоохоронних питань. Усе це свідчить, на наш погляд, про те, що надзвичайно гострі й глибокі соціально-економічні проблеми все більше відсувають на задній план екологічні.

Є і деякі традиційні для нашого суспільства труднощі, що з ними зіткнувся "зелений" рух. З одного боку, це спроби його одержавлення, створення різноманітних екологічних комітетів, центрів, служб, за якими деякі адміністратори і промисловці, які мають реальну владу, продовжують стару "природоперетворюючу" практику. З іншого боку, це його перебування на стихійно-емоційному рівні, що виявляється в "зеленому фундаменталізмі" й регіональному екологічному егоїзмі.

Таким чином, протягом досліджуваного періоду в Україні значно підвищилася активність політичних партій, громадських організацій та рухів у боротьбі за екологічне чисте середовище і, більше того, вони впливали на формування природоохоронної політики держави, зокрема у процесі реалізації земельної реформи.

У подальших дослідженнях, на наш погляд, слід приділити увагу аналізу діяльності конкретних екологічних організацій в історичному контексті, впливові окремих політичних діячів на розвиток громадського екологічного руху.

Література

1. Чорнобиль: десять років подолання. – За матеріалами Мінчорнобиля України / Під заг. ред. В. Холоди. – К.: Чорнобиль-інтерінформ, 1996. – С. 4.
2. Загальнодержавна програма подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 рр. Закон України від 14 березня 2006 р. №3522 // Урядовий кур'єр. – 2006. – 13 квітня. – № 70.
3. Громадські організації та рухи // Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – С. 77.
4. Мунтян В.А. Екологічний рух в сучасній Україні / В.А. Мунтян. – К., 2005. – С.272-273.
5. Васюта С.І. Соціально-екологічні проблеми України (70-90-ті рр.). Дис... д-ра іст. наук / С.І. Васюта. – К., 1996. – С. 76.
6. Енвайронменталізм // Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – С. 118-119.
7. Михайлюк В.П. Громадський екологічний рух в сучасній Україні // Нариси соціальної історії України (друга половина XIX – XX ст.): Монографія / В.П.Михайлюк, О.О.Кривуля, Г.І.Корольова, В.А.Бельдюгін, Ю.А.Кравець, О.М.Сапицька, Т.О.Дорош, І.В.Симоненко; за ред. проф. В.П.Михайлюка. – Луганськ, 2011. – С. 232 – 250.
8. Бобильов А.І. Питання земельної теорії екологічного права / А.І. Бобильов, З.А. Балашенко. – Мінськ, 2002. – С. 27-28.
9. Громадські об'єднання: їх роль у суспільно-політичному і соціально-економічному житті України. – К.: Ін-т нац. відн. і політології НАН України, 1997. – 194 с.
10. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: Знання України, 2002. – С. 371-373.
11. Громадські об'єднання: їх роль у суспільно-політичному і соціально-економічному житті України. – К.: Ін-т нац. відн. і політології НАН України, 1997. – 194 с.

12. Центр гуманістических технологій АЛАХАР. Ітоги і досягнення (1994-1999). – Чернігов, 1999.
13. ЦДАГО України, Ф. 1, Оп. 32, Спр. 2363, Арк. 18-20.
14. Поточний архів Міжнародного благодійного фонду техногенної безпеки України. Статут Міжнародного благодійного фонду техногенної безпеки України. – С. 1-2.
15. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: Знання України, 2002. – С. 371-373.
16. Стегній О. Екологічний рух в Україні як об'єкт соціологічного аналізу / О. Стегній – Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – С.65.
17. Васюта О.А., Васюта С.І., Філіпчук Г.Г. Екологія і політика / О.А. Васюта, С.І. Васюта, Г.Г. Філіпчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – Т.1. – С. 283, 285.
18. Алексієвєць М. Екологічний рух в Україні / Марія Олександрівна Алексієвєць. – Тернопіль, 1999. – 276 с.
19. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1989.

Атоян А.И. Зарождение общественного экологического движения в независимой Украине.

Анализируется процесс зарождения общественного экологического движения в Украине, программные принципы ведущих экологических организаций, их влияние на политическую и экологическую сферы общества.

Ключевые слова: экологическое движение, окружающая среда, экологическая политика, энвайронментализм, «зеленые».

Atoyán A.I. An origin of public ecologi motion is in independent Ukraine.

The process of origin of public ecological motion is analysed in Ukraine, programmatic principles of leading ecological organizations, and their influence on political and ecological spheres of society.

Keywords: ecological motion, environment, ecological policy, environmentalism, «green».

Атоян Арсентій Іванович – доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії культури та культурології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: **Михайлюк В.П.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
20.02.2012